

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

GUARANTEES OF THE IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTIONAL MECHANISM FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Стаття присвячена висвітленню гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління. У статті обґрунтовано, що забезпечення прав людини є ключовим показником демократичності та стабільності держави, а ефективність цього процесу значною мірою залежить від наявності та функціонування системи гарантій. Окреслено чотири основні типи гарантій: політичні, економічні, юридичні та світоглядно-ціннісні. Політичні гарантії включають демократичний політичний режим, який забезпечує відкритість, прозорість і можливість громадян брати участь у прийнятті рішень. Економічні гарантії передбачають стабільне фінансування публічних органів та управління ресурсами, що сприяє забезпеченню виконання ними своїх функцій. Юридичні гарантії містять правові норми, процедури та механізми юридичної відповідальності, які регулюють відносини між учасниками правовідносин та забезпечують законність і правопорядок. Світоглядно-ціннісні гарантії ґрунтуються на системі моральних і духовних цінностей, що формують високий рівень правосвідомості у суспільстві та сприяють підтримці демократичних традицій.

Стаття підкреслює, що ефективне функціонування інституційного механізму захисту прав людини вимагає комплексного підходу, де всі типи гарантій взаємодіють та підтримують один одного. Політична стабільність і незалежність гілок влади є необхідними умовами для забезпечення прав громадян. Економічні умови, такі як податкова політика та управління фінансовими ресурсами, впливають на можливості держави фінансувати заходи з підтримки прав людини. Юридичні механізми, зокрема конституційні та законодавчі акти, забезпечують правову основу для захисту прав та визначають процедури для розгляду та вирішення конфліктних ситуацій. Світоглядно-ціннісні чинники, що вбирають в себе правосвідомість та демократичні цінності, підсилюють підтримку з боку громадян та стимулюють їхню активну участь у політичному житті. Таким чином, у статті обґрунтовується висновок про важливість комплексного підходу до забезпечення прав людини в системі публічного управління шляхом впровадження і підтримки політичних, економічних, юридичних та ідеологічних гарантій.

Ключові слова: публічне управління, інституційний механізм, захист прав людини, гарантії, політичні гарантії, економічні гарантії, юридичні гарантії, ідеологічні

гарантії, демократичний режим, правова держава.

The article is devoted to highlighting the guarantees of implementation of the institutional mechanism for the protection of human rights in the system of public administration. The article substantiates that the provision of human rights is a key indicator of the democracy and stability of the state, and the effectiveness of this process largely depends on the availability and functioning of the system of guarantees. Four main types of guarantees are outlined: political, economic, legal and worldview-value. Political guarantees include a democratic political regime that ensures openness, transparency and the opportunity for citizens to participate in decision-making. Economic guarantees provide for stable financing of public bodies and resource management, which contributes to their performance of their functions. Legal guarantees contain legal norms, procedures and mechanisms of legal responsibility that regulate relations between participants in legal relations and ensure legality and law and order. Worldview and value guarantees are based on a system of moral and spiritual values that form a high level of legal awareness in society and contribute to the maintenance of democratic traditions.

The article emphasizes that the effective functioning of the institutional mechanism for the protection of human rights requires a comprehensive approach, where all types of guarantees interact and support each other. Political stability and independence of the branches of government are necessary conditions for ensuring the rights of citizens. Economic conditions, such as tax policies and the management of financial resources, affect the state's ability to finance activities in support of human rights. Legal mechanisms, in particular constitutional and legislative acts, provide a legal basis for the protection of rights and define procedures for consideration and resolution of conflict situations. Worldview and value factors, which include legal awareness and democratic values, strengthen support from citizens and stimulate their active participation in political life. Thus, the article substantiates the conclusion about the importance of a comprehensive approach to ensuring human rights in the system of public administration through the implementation and support of political, economic, legal and ideological guarantees.

Key words: public administration, institutional mechanism, protection of human rights, guarantees, political guarantees, economic guarantees, legal guarantees, ideological guarantees, democratic regime, rule of law.

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/rma2663-5240-2024.41.30>

Пушкарєнко С. О.

аспірант кафедри державознавства, права та Європейської інтеграції, Інститут публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», адвокат

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства забезпечення прав людини є важливим індикатором рівня демократичності та цивілізованості держави. Однак,

ефективна реалізація інституційного механізму захисту прав людини у системі публічного управління часто стикається з низкою викликів, серед яких недостатня законодавча

підтримка, корупція, політична нестабільність, а також обмежені економічні ресурси. Наразі існують певні правові та інституційні інструменти, призначені для захисту прав людини, їхня ефективність залежить від наявності надійної системи гарантій, яка охоплює політичні, економічні, юридичні та ідеологічні аспекти. Відсутність належної системи гарантій може призвести до зловживань, обмеження прав громадян та погіршення довіри до органів влади. Тому дослідження поняття, сутності та системи гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини є надзвичайно актуальним для забезпечення стабільності та ефективності публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління вказує на значний внесок багатьох науковців, що досліджували різні аспекти цієї проблеми. Зокрема, питання нормативно-правових та практичних аспектів гарантій реалізації прав людини були предметом уваги таких авторів, як Бабій Б.М., Бурчак Ф.Г., Глуханчук О.В., Кавецький О.В., Кириченко Ю.М., Кошиков Д.О., Мазур О.В., Матвеєнко І.В., Руєва О.М., Фальковський А.О., Цвік М.В., Чайка В.В., Шаманська А.О. Дослідження цих науковців охоплюють широкий спектр питань, починаючи від конституційно-правових аспектів забезпечення прав людини до аналізу економічних та ідеологічних гарантій. Зокрема, у наукових публікаціях зазначених авторів підкреслюється важливість стабільної нормативно-правової бази, ефективного управління фінансовими ресурсами, розвитку демократичних традицій та формування правосвідомості громадян як важливих елементів системи гарантій захисту прав людини.

Метою статті є дослідження сутності та значення системи гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління, а також визначення їхнього впливу на забезпечення належної діяльності органів публічної влади. Стаття спрямована на аналіз різних видів гарантій, таких як політичні, економічні, юридичні та світоглядно-ціннісні, з метою формування комплексного підходу до ефективного захисту прав людини в умовах сучасних викликів та суспільних змін.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення прав людини є ключовим показником демократичності та цивілізованості суспільства, що безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до держави та ефективність її публічного управління. Інституційний механізм захисту прав людини є важливим елементом

державної політики, який забезпечує дотримання та реалізацію прав і свобод громадян. Однак ефективність цього механізму значною мірою залежить від існування та належного функціонування системи гарантій, що включає політичні, економічні, юридичні та ідеологічні чинники. Ця система гарантій сприяє забезпеченню прозорості, підзвітності та належного управління з боку органів влади, що є необхідними умовами для підтримки правового порядку і захисту прав людини.

Рівень забезпеченості прав людини на сьогодні є ключовим показником притаманного державі та суспільству рівня цивілізованості. Тому для будь-якої демократичної держави важливо не лише сформулювати та підтримувати функціональність інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління, а гарантувати його належну діяльність для досягнення поставлених задач на різноманітних викликів у даній сфері.

Однією з ключових причин значимості гарантій для реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління є запобігання зловживанням та корупції в державних структурах. Це допомагає забезпечити прозорість, відкритість і раціональність у використанні публічних ресурсів, а також зменшує ризики недбалості чи навіть порушень прав громадян. Крім того, гарантії для діяльності органів публічної влади сприяють покращенню якості прийнятих рішень і поліпшенню взаємодії між органами влади та громадськістю.

Всупереч значущості встановлення та забезпечення функціонування гарантій інституційного механізму захисту прав людини, вони залишились поза увагою науки публічного управління. З урахуванням наведеного, а також завдань, визначених перед даним дисертаційним дослідженням вважаємо за доцільне розкрити поняття, сутність, значення та систему гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління.

Окреслене тлумачення знаходимо й у вітчизняній правовій доктрині. Зокрема, згідно поглядів колективу авторів юридичного словника за загальною редакцією Б. М. Бабія, гарантії – це «закріплені в юридичних нормах правові засоби, які безпосередньо спрямовані на забезпечення правомірної поведінки учасників будь-яких суспільних відносин або нормального функціонування того чи іншого інституту» [1, с. 132].

Схоже розширене визначення гарантій пропонує використовувати О.В. Мазур, вказуючи, що «в такому разі вони включають усі чинники

та фактори, котрі стосуються забезпечення безперешкодної реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян, а також нейтралізації причин і умов їх порушень» [2, с. 129].

Натомість О.М. Руєва є прихильницею більш вузького розуміння терміну вказаного терміну й визначає гарантії як «відповідні умови і засоби, що сприяють втіленню в життя проголошених прав, свобод та обов'язків» [3, с. 239].

Також важливою є точка зору Д.О. Кошикова, що зазначає, що «гарантії являють собою певні засоби, що отримали законодавче закріплення в конкретних нормах права, за допомогою яких охороняються права, свободи та законні інтереси осіб, в тому числі тих, що виникають внаслідок участі в тих чи інших правовідносинах. У свою чергу, необхідно акцентувати увагу на обов'язковому законодавчому закріпленні таких гарантій, адже сама така умова забезпечує їх існування, функціонування, стабільність і дієвість» [4, с. 186].

Згідно думки О.В. Глуханчука, «поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, а також на усунення можливих перешкод їх повного і належного здійснення. Основним завданням усіх гарантій є забезпечення виконання, дотримання і використання прав і свобод громадян» [5].

Політичні гарантії діяльності органів публічної влади щодо захисту прав людини включають різноманітні фактори, які мають забезпечити дотримання закону, захист прав громадян та недопущення порушення їх прав.

До ключових політичних гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини насамперед належить демократичний політичний режим, який ґрунтується на загальній відкритості, свободі слова, правах та свободах громадян, рівноправ'ї, правовій державі, політичній конкуренції.

Як справедливо зазначає Г.М. Юськов, «цілком очевидним видається той факт, що демократичний устрій передбачає народовладдя, тобто надання народу реальної можливості брати участь в управлінні суспільством і державою через контрольовані ним політичні інститути. У практичному житті справжнє, «чисте» народовладдя виступає швидше за все теоретичною моделлю, зразком, за шкалою якого порівнюється реальна дійсність. Але будь-яка держава, яка називає себе демократичною, має прагнути до втілення ідеальної моделі. Демократична система влади включає в себе два важливих компоненти: демократичні форми та методи політичного владарю-

вання й керівництва та можливість реальної участі громадян в політиці шляхом впливу на прийняття політичних рішень. Водночас, особливого значення для функціонування демократичного режиму має реалізація основних демократичних принципів у практиці політичного життя» [6, с. 119].

Отже, специфіка демократичної політичної системи полягає в тому, що їй притаманні універсальні способи та механізми організації політичного порядку та забезпечення народного суверенітету. До яких відносять: гарантування рівного права всіх громадян на участь в управлінні справами суспільства та держави; систематичну виборність основних органів державної влади; наявність механізмів, які забезпечують волевиявлення більшості при повазі і врахуванні інтересів меншості; конституціоналізм (як абсолютний пріоритет правових методів реалізації та зміни влади); громадський контроль за прийняттям владою найважливіших рішень; ідеологічний плюралізм і конкурентність підходів [7, с. 127].

Поділяємо думку О.В. Кавецького, що зазначає, «радянська спадщина, євроінтеграційні виклики, гібридна війна та в подальшому широкомасштабна агресія значно позначилися на будівництві та функціонуванні основних інститутів політичної системи України. За поточних умов зовнішньополітичної агресії та зумовленої нею суспільної кризи українська демократія знову знаходиться під загрозою. І саме уроки Революції Гідності дають підстави позитивно оцінювати перспективи подальшого демократичного транзиту, оскільки сформований на попередньому етапі соціальний капітал демонструє здатність до високого рівня самоорганізації, здатності протистояти порушенню національних інтересів та прав людини» [8, с. 275].

Також серед політичних гарантій реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління важливо вказати й на поділ гілок влади, що передбачає розділення функцій між законодавчою, виконавчою та судовою владами. Кожна з цих гілок має свої власні повноваження та обов'язки, що забезпечує баланс та контроль за діяльністю органів публічної влади у процесі визначення, реалізації та захисту прав людини. Так, законодавча влада – відповідає за прийняття законів, які гарантують захист прав людини та регулюють відносини між державою та громадянами; виконавча влада – забезпечує виконання законів та реалізацію політики держави, включаючи захист прав людини, натомість судова влада відповідає за захист прав та сво-

бод громадян шляхом розгляду справ та прийняття судових рішень.

В такий спосіб забезпечується необхідна системність провадження інституційного механізму захисту прав людини у системі публічного управління: законодавчою владою визначається система прав громадян та загальні засади їхньої реалізації й діяльності органів публічної влади, виконавча влада забезпечує безпосереднє використання наданих вказаним суб'єктам повноважень для виконання прав людини, а у випадку їхнього порушення/не визнання іншими учасниками публічно-управлінських відносин, судова система має їх захистити й відновити.

Підтримання свідомої політичної культури та наявність діалогу та співпраці між різними соціальними та політичними групами відіграють важливу роль у захисті прав людини та забезпеченні розвитку стабільного політичного режиму. Свідомо політична культура означає те, що громадяни розуміють свої права та обов'язки, приймають активну участь у політичних процесах, знають свої права та готові відстоювати їх, а також поважати права інших громадян. Це сприяє формуванню відкритого та демократичного суспільства, де права людини є важливими цінностями.

Діалог та співпраця між різними соціальними та політичними групами допомагають вирішувати суперечності та конфлікти мирним шляхом, шукати конструктивні рішення для покращення ситуації з правами людини та розвитку суспільства загалом. Крім того, сприяючи міжсекторному партнерству, різні групи можуть об'єднати зусилля для забезпечення захисту прав людини та розвитку демократії.

«Економічні методи впливу державного управління визначаються кризь призму економічних інтересів держави, які формують певні відносини для досягнення визначених результатів шляхом реалізації відповідної державної політики. Економічний вплив в публічному управлінні характеризується своєю складністю, носить опосередкований характер та має ряд показників у вигляді соціального розвитку та економічного зростання» [9, с.20].

Податкова політика являє собою «системну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування з приводу створення та вдосконалення ефективного механізму податково-правового регулювання, спрямованого на мобілізацію грошових коштів до публічних централізованих фондів з метою фінансування публічних витрат та виконання завдань і функцій держави, а також заснованого на збалансуванні публічного та приватного податкового інтересу» [10, с. 85].

Податкова політика пов'язана з ефективністю та прозорістю системи оподаткування, а також з боротьбою проти ухилення від оподаткування та податкових шахрайств. Вона може бути також інструментом для підтримки стабільності економіки й соціального захисту населення, а також інструментом забезпечення балансу публічних і приватних інтересів.

В цілому в контексті даного дослідження податкова політика держави як гарантія реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління передбачає наявність в державі дієвої системи щодо наповнення Державного бюджету для подальшого фінансування витрат органів публічної влади, що виникають в процесі здійснення їхніх повноважень, спрямованих на захисту прав людини.

Ми частково поділяємо погляди А.О. Шаманської про «управління фінансовими ресурсами має комплексний характер, а тому для успішного його провадження необхідні розробка та впровадження відповідних підходів, що дадуть органам публічної влади змогу системно планувати, організовувати, аналізувати та контролювати ресурси органів публічної влади з метою захисту прав людини. Така діяльність насамперед включає: аналіз фактичного формування та використання власних і позикових ресурсів, виявлення резервів поліпшення їхнього формування та використання; розробку прогнозів і планів формування й використання фінансових ресурсів на найближчу перспективу; розробку фінансової політики підприємства, у тому числі розподіл прибутку, виконання податкових зобов'язань тощо; визначення доцільності додаткового залучення фінансових ресурсів; організацію процесу формування та використання фінансових ресурсів підприємства; облік і контроль процесів формування й використання фінансових ресурсів» [11, с.397].

Управління фінансовими ресурсами відіграє ключову роль у реалізації інституційного механізму захисту прав людини. Ефективне управління фінансовими ресурсами дозволяє забезпечити фінансування для здійснення заходів, спрямованих на захист прав людини, зокрема розвиток ефективних правозахисних інституцій, впровадження програм та проектів у сфері прав людини, а також забезпечення доступу до юстиції та правосуддя для всіх громадян.

Серед конституційних норм, які варто тлумачити як такі, що забезпечують юридичні умови реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління варто вказати положення про те, що Україна

є суверенна, демократична, правова держава (ст.1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст.3); визнання носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні – народу України (ст.5); здійснення поділу державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову, а органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (ст.6); визнання верховенства права (ст.8); обов'язок державних органів та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст.19) [12].

Окрім Конституції України, нормативно-правовий базис передбачає низку актів, які регламентують систему прав людини, правовий статус та повноваження органів публічної влади щодо захисту прав людини, а також особливості відповідних адміністративних процедур.

Також до юридичних гарантій слід віднести механізми юридичної відповідальності у разі вчинення органами публічної влади та/або їхніми посадовими особами протиправних дій, які суперечать та унеможливають реалізацію та захист прав людини.

«Традиційним і загальноприйнятим в юридичній літературі вважається підхід, за яким відповідальність (у ретроспективному значенні) визначається як покарання за скоєний проступок (правопорушення, злочин). Низка дослідників юридичну відповідальність визначають як правовідносини, в яких держава має право застосувати певні заходи примусу до суб'єктів, що скоїли правопорушення і зобов'язані зазнати втрат чи обмежень, передбачених санкціями норми права» [13, с. 204].

Функціональне призначення механізмів юридичної відповідальності для реалізації інституційного механізму захисту прав людини у системі публічного управління неможливо недооцінювати. Останні слугують певного роду противагою повноваженнями, які надані органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовим особам, виступаючи гарантом дотримання режиму законності в процесі нормотворчої та правозастосовної діяльності останніх. Крім цього, механізми юридичної відповідальності є запорукою для недопущення зловживань публічною владою й надійного забезпечення та ефективної реалізації прав людини.

При цьому юридична відповідність органів публічної влади та їх посадових осіб у дослі-

джуваній сфері має дуалістичну природу, оскільки вказані суб'єкти несуть її не лише перед державою, а й перед громадянами [14].

Наведені приписи стають основою для інших нормативно-правових актів, якими закріплюється обов'язок органів публічної влади зазнати певних негативних наслідків у разі невиконання або неналежного виконання своїх юридичних обов'язків, прийнятті незаконних та необґрунтованих рішень, вчиненні інших протиправних діянь (дій чи бездіяльності). Зокрема, це може бути здійснено у межах адміністративних справ, справ про адміністративні правопорушення, а також кримінальних проваджень та полягати у застосуванні визначених санкцій, для прикладу – заборона обіймати певні посади. Разом з тим, юридична відповідальність може виражатись не лише у виді застосування каральних санкцій відносно порушника, а й у державному примусі до поновлення незаконно порушених прав людини.

Також слід звернути увагу й на те, що юридична відповідальність здійснює превентивний вплив на діяльність органів публічної влади у процесі реалізації інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління, попереджуючи їх про можливі негативні наслідки протиправних дій/бездіяльності, рішень, зокрема, корупції та зловживання владою.

Висновки. Реалізація інституційного механізму захисту прав людини в системі публічного управління є складним процесом, що вимагає всебічного забезпечення через систему політичних, економічних, юридичних та світоглядно-ціннісних гарантій. Ці гарантії створюють необхідні умови для ефективного функціонування органів публічної влади, забезпечують їхню підзвітність, прозорість та стабільність у виконанні завдань із захисту прав громадян. Політичні гарантії сприяють підтримці демократичних процесів і контролю з боку суспільства, економічні – забезпечують ресурсну базу для виконання функцій, юридичні – закріплюють правові норми та процедури, а світоглядно-ціннісні формують правосвідомість і підтримку в суспільстві. Лише за умов комплексного підходу та гармонійної взаємодії всіх компонентів цієї системи можливо забезпечити належну реалізацію інституційного механізму захисту прав людини, сприяти розвитку правової держави та забезпеченню стабільності в суспільстві.

Водночас ефективність реалізації гарантій інституційного механізму захисту прав людини вимагає постійного моніторингу та вдосконалення. Зокрема, важливо забез-

печити належне фінансування та управління ресурсами, яке буде сприяти реалізації державних програм, спрямованих на захист прав людини. Крім того, політична стабільність і демократичні інститути мають відігравати провідну роль у підтримці правової держави, що унеможливить авторитарні тенденції та порушення прав громадян. Юридичні гарантії повинні ґрунтуватися на стабільній нормативно-правовій базі, яка забезпечуватиме прозорість процесів і можливість захисту порушених прав через правосуддя. Світоглядно-ціннісні гарантії, такі як висока правосвідомість і демократичні традиції, мають стимулювати активну участь громадян у процесах публічного управління, що сприятиме формуванню довіри до влади.

Зрештою, для успішної реалізації інституційного механізму захисту прав людини необхідно забезпечити баланс між всіма складовими системи гарантій. Цей баланс дозволяє створити стабільну основу для розвитку

суспільства, де права людини стають не лише проголошеними цінностями, але й реальними принципами, які захищаються та підтримуються на всіх рівнях публічного управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабій Б. М., Бурчак Ф. Г., Корецький В. М., Цветков В. В. Юридичний словник. К.: УРЕ, 1983. 872 с
2. Мазур О. В. Засоби забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного: поняття і система. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 4(16). С. 128-135
3. Руєва О.М. Самозахист як одна з форм реального захисту трудових прав робітників. Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави. Харків : Українська асоціація фахівців трудового права, 2010. С. 238–241.
4. Кошиков Д. О. Гарантії прав учасників адміністративно-правових відносин у сфері реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. Юридична наука. 2020. № 2. С. 156-